

Thomas Köves-Zulauf

Szenczi Molnár Albert nyomdokában – Debreceni diákok Marburgban*

2007-ben ünnepli a történelmi gyökereinek tudatában lévő Európa Árpádházi Szent Erzsébet születésének 800. évfordulóját. Születésének pontos helye, a korabeli magyar királyság területén, vitatott – Sárospatak? Pozsony? –; halálának színhelye nem kétséges. A németországi Hessen tartományban, a lahnparti Marburg városában, messze szülőföldjétől érte a halál. Itt emelkedik koporsója felett a róla elnevezett, a városképet uraló templom, Németország első gótikus temploma.

Marburg azonban nemcsak halálának volt színtere, hanem élete utolsó éveinek is, amelyekben kiteljesedtek életvitelének azok a jellemvonásai, amelyek szentté avatásának alapját képezték.

Léte és tevékenysége maradandó nyomokat hagyott a városban, szemmel láthatókat és szellemi jellegűeket egyaránt. Templomától és abban őrzött koporsójától nem messze láthatók betegápoló tevékenysége színterének, az általa építtetett kórháznak a romjai; a marburgi levéltár őrzi a városban II. Frigyes német római császár és IX. Gergely pápa jelenlétében és részvételével celebrált szentté avatásnak az okmányát; a lakosság büszkén tiszteli mindmáig Szent Erzsébetben a város történetének kimagasló alakját.

Bár a magyar királylány, II. Endre és Merániai Gertrúd gyermeke, mint IV. Lajos tartománygróf jegyese már négyéves korában elhagyta szülei országát, s rövid élete szinte egészében német földön telt el, vannak arra mutató jelek, hogy kapcsolata szülőföldjével nem szakadt meg.¹

Még figyelemre méltóbb azonban az a tény, hogy Erzsébet magyarországi származásának a tudata később, a következő századok során Marburgban épp oly kevésbé merült feledésbe, mint Magyarországon. Az Anjou-házbeli magyar király Károly Róbert feleségének és Nagy Lajos király anyjának, Erzsébetnek 1357-es látogatása Marburgban Szent Erzsébet templomában és koporsójánál, akinek két évvel azelőtt Pécsen oltárt emeltetett, bizonyosra vehetően nemcsak a

* A kitüntető *doctor honoris causa* címnek a Debreceni Egyetem Rektora és Szenátusa által 2006. június 3-án történt adományozása alkalmából a szerző által elmondott köszönőbeszéd bővített változata.

1 *Sz. Jónás Ilona: Árpádházi Szent Erzsébet. Budapest, 1986. 44.*

szentnek szólt, hanem tiszteletadás volt ama ország királyi sarja előtt, amelynek maga is Erzsébet néven királynéja volt.² De a szent magyar származását hangsúlyozta mintegy kétszáz évvel később a neves hesseni humanista és újlatin költő, Helius Eobanus Hessus, valódi nevén *Koch* Eoban, az újonnan alapított marburgi egyetem első professzor generációjának kiemelkedő tagja, a történelem és retorika professzora úgyszintén, „Keresztyén hősnők levelei” (*Heroidarum Christianarum epistolae*) című művében (1514¹, 1532²). A költemény elején a költő a következő önjellemző szavakat adja Erzsébet szájába: „Hesseni férfival összeházasodott pannóniai [vagyis magyar] lány (vagyok)” („Pannonis Hessiaco nupta puella viro”).³

Erzsébet magyar származásának a tudata, mint magyar királylánynak a tisztelete túlélte azt a történelmi fordulatot, amelyet a reformáció bevezetése, a szentek tiszteletének tilalmassá válása a protestantizmusban, a marburgi egyetemnek, mint a világ első protestáns egyetemének a *sikeres* megalapítása 1527-ben jelentett. Az egyetemalapító Nagylelkű Fülöp tartománygróf ugyan eltávolította ősanynya csontjait a templomban őrzött koporsójából. Ez azonban nem jelentette a magyar királylány eltűnését a városlakók tudatából, csak annak historizálását, Erzsébetnek szentből történelmi jelentőségű előddé válását. Mindennél beszéde-sebb példája ennek egy nagyjelentőségű marburgi protestáns személyiség, Móric tartománygróf találkozásának a különös története a magyar protestantizmusnak egy olyan kiemelkedő alakjával, mint Szenczi Molnár Albert: egy újabb epizód Marburg magyar vonatkozásának tartóssá, majdnem azt mondhatni fundamentálissá válásában.

Móric tartománygróf, akit a történelmi emlékezet a „tudós” melléknévvel tüntet ki, valóban tudós férfi volt. Költeményeket írt, zenedarabokat komponált, állandó színházat állított fel, nyolc nyelv tudójának hírében állt, tudósokat és művészeket hathatósan támogató. Ez a tudós gróf tudatosan ápolta Szent Erzsébetnek, mint családjá ősanynjának emlékét. Rá hivatkozva fennen hirdette, hogy ereiben magyar vér folyik, minden magyar ügy iránt érdeklődött, magyarokat tüntetően támogató. Ez nem maradt következmények nélkül. Egyik fő oka volt annak, hogy Szenczi Molnár Albert egyfajta posztgraduális diákként beiratkozott a marburgi egyetemre, mint ennek az egyetemnek egyik első magyar diákja, a később legnagyobb hírnévre szert tevő⁴ magyar diákja és a magyar diákok rendszeres marburgi tartózkodásának a megalapítója. Molnár Albert tipikus késő reneszánszkorabeli vándordiák és vándortudós volt, s mint ilyenek állandóan mecénások után kellett néznie. Prágai tartózkodása alkalmával eljutott hozzá Móric gróf bőkezűségének a híre, s mikor ehhez még egyik barátjának, kés-

2 I. m. 182.

3 *M. Rener*, in: *Hundert Jahre Historische Kommission für Hessen 1897–1997*. Marburg, 1997. 446.

4 *Szabó Magda*: *Kívül a körön*. Budapest, 1982. 9–24., elsősorban 14.

márki Thököli Miklósnak az a híradása is járult, hogy hallotta Móricot egy alkalommal magyarul beszélni,⁵ Albert nem habozott tovább, hanem Móric grófnak ajánlotta éppen elkészült magyar zsoltárfordítását (*Psalterium Hungaricum*), melynek Magyarországon mindmáig tartó irodalmi és egyházeleti sikere lett. Így jött létre kapcsolata Móriccal, aki az egyetem rektorának adresszált ajánlólevellel látta el, s így vált lehetővé a magyar diák stúdiuma a marburgi egyetemen. Marburgi tartózkodása alatt (1607–1611) jelent meg a Károli Biblia általa készített második, javított kiadása, valamint magyar nyelvtana. Ezt Móric gróf kívánságára készítette, aki e nyelvtan segítségével óhajtott intenzívebben foglalkozni a magyar nyelvvel. Az uralkodó alig tudta kivárni a könyv elkészültét, állandóan sürgette a szerzőt.⁶ Albert marburgi tartózkodása alatt 1611-ben oltárhoz vezette egy marburgi professzor elvált feleségét, aki maga is professzor lánya és unokája volt. Marburgban született 1612-ben első fiuk, János, aki 1637-ben mint „marburgi, hesseni ember” iratkozott be a groningeni egyetem felvételi naplójába. Fia-talon, 1646-ban mint kolozsvári pap esett a pestisnek áldozatul.⁷ Marburgi életének családi aspektusáról Albert egy, a marburgi levéltárban őrzött, Bethlen Gáborhoz írt latin nyelvű levelében a következőképpen nyilatkozik: „Ott megnősültem; feleségem kitartóan igyekszik az erényes és hűséges családanya szerepének megfelelni s engem a legédesebb gyerekekkel boldogítani (*uxoremque ibidem duxerim, quae strenue pergit honestae et fidelis matris familiae munere fungi: & me dulcissimis liberis felicitare*”).⁸ Családját 1613-ban költöztette Magyarországra.

Molnár Albert életének marburgi periódusát ily módon minden tekintetben joggal nevezi egy alapvető jelentőségű kutató Albert élete fénypontjának, örömmel teljes időnek.⁹ Annál meglepőbb, hogy találkozni életrajzának olyan ábrázolásával is, mely marburgi tartózkodását egy szóval sem említi.¹⁰

Szenczi Molnár Albert élénk kapcsolatot tartott fenn a Marburgban és a környező, valamint más német egyetemeken tanuló honfitársaival, mecénásokat és ösztöndíjakat szerzett a számukra, Magyarországra irányuló és Magyarországról érkező levelezésével őket illető híreket közvetítve ápolta bennük a hovatartozás tudatát is. Joggal nevezték egyes kutatók Szenczi Molnár Albertet a külföldön

5 Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert. Budapest, 1897. 142. J. Nagy: Ungarische Studenten an der Universität Marburg, 1571–1914. Marburg, 1974. 14.

6 Annál indokolatlanabbnak tűnik Móric gróf nyelvtudásával és speciálisan az „exotikus nyelvek” tanításának bevezetésére irányuló igyekezetével kapcsolatban magyar nyelvtudását nem említeni: G. Beck-Busse és I. Zollna, Marburger Unijournal 26(2006)46.

7 G. Giebertmann: Oppenheimer Hefte 30/31 (2005) 31

8 Nagy i. m. 17.

9 Dézsi i. m. 142., 155.

10 Gujber Zsuzsanna, internet: <http://www.atif.hu/palyazat/kedvezmenytorveny/gujber.htm>, 2.

tanuló magyar diákok „köldökszínór”-jának.¹¹ Fennmaradtak ilyen tárgyú, a marburgi magyar diákokra vonatkozó, Bethlen Gáborhoz írt levelei is.

Marburg jelentőségét ebben a vonatkozásban a 17. század elején érdekesen mutatja Bethlen Istvánnak, Bethlen Gábor öccsének látogatása az egyetemen 1619. augusztus 11-én. Az egyetem aktáinak a tanúsága szerint az ő tiszteletére ünnepi óda készült, és adatott elő, amit a következő napon ünnepi lakoma követett. Valószínűleg helyes ennek a látogatásnak olyan értelmű interpretációja a szakirodalomban, hogy Bethlen Istvánnak szándéka volt fokozott mértékben magyar diákokat Marburgba küldeni, amit azonban a harmincéves háború kitörése megakadályozott.¹² (Marburgi látogatása idején egy, a felesége által támogatott magyar diák tanult Marburgban).

Nemcsak Móric gróf számára játszott Marburg és Magyarország történelmi kapcsolata tudatának a fennmaradásában Erzsébet emléke döntő szerepet. Így volt ez Molnár Albert és magyar társai esetében is. Albert 1608. február 23-án a következőt jegyzi be naplójába: „A hazámbéliekkel... harmadjára tekintetem meg Szent Erzsébet becses síremlékét”, a szentéletű fejedelemasszonyét, akit ő is a hesseni uralkodóház díszének és ékességének nevez, akinek „tündöklék és örökké fénlendik jó emlékezeti”. (Bibliafordításának, valamint magyar nyelvtanának ajánlásában.)¹³

A Marburgban eltöltött 4-5 év azonban nem csak Molnár Albert személyes életének alakulása szempontjából volt kiemelkedő fontosságú mozzanat, hanem maradandó hatással volt az egyetem sajátos arculatának a kialakulására is, amennyiben elindította azt a folyamatot, amely egy reguláris és állandó ösztöndíj rendszeresítéséhez vezetett speciálisan magyar diákok számára (hasonló jellegű, más országbeli protestáns diákok számára létesített „beneficium”-ok mellett).

Az első biztosan kimutatható magyar diák 1571-ben jelent meg a marburgi egyetemen, akit a következő negyedszázad alatt hárman követtek, 1582-ben, 1587-ben és 1597-ben. Szenczi Molnár Albert marburgi tartózkodása nyomán, az ő példáját követve, jelentős számszerű növekedés következett be. Ebben szerepet játszott azonban az is, hogy az eddig lutheránus egyetemet Móric tartománygróf 1605-ben szigorúan kálvinista egyetemmé alakította át, a lutheránus professzorokat az egyetemről az utolsó szálig eltávolítván. Molnár beiratkozása után nyolc hónappal egyszerre egy öt diákból álló csoport érkezett. 1608-ban a marburgi egyetemnek összesen 8 magyar hallgatója volt. Ez az egyetem a magyar hallgatók számát tekintve a harmincéves háborút megelőző három évtizedben Heidelberg után a második helyen állt. Míg Heidelbergben 1592 és 1621 között 186 magyar diák tartózkodott, Marburgban ugyanezen idő alatt 44-en irat-

11 *Nagy* i. m. 18.

12 I. m. 26.

13 Szenczi Molnár Albert válogatott művei. Budapest, 1976., 230., 251., 518.

koztak be, Baselben például csak heten, Herbornban nyolcan. A magyar ösztöndíj fokozatosan nyerte el végső, intézményesen biztosított formáját.¹⁴

Az egyetem aktái a diákok származását gondosan feltüntetik, de sokszor csak általános formában, közelebbi regionális meghatározás nélkül: (H)Ungarus, Pannonius Hungarus etc. Hogy e meghatározások mögött mikor rejlenek Debrecenből származó diákok, nem megmondható. Jelentős mértékben szerepelnek azonban pontos regionális meghatározások is, amelyekből kiderül, hogy számos debreceni diák tanult Marburgban, mint „Debrecinus”, „Ungarus ex Debrecen”, „Debrecensis Hungarus”, „Debrecino-Hungarus”, „Hungarus ex collegio Debrecinensi”(!). Hiszen maga Szenczi Molnár Albert is a Debreceni Kollégium volt diákjaként érkezett Marburgba. Az említett adatközlési formák miatt a Marburgban tanult debreceni diákok száma csak mint minimum határozható meg. Ez a minimum is azonban jelentős számot mutat, érdekes halmozódással az 1768–1790-es években.¹⁵ E kép részleteinek a pontos felderítése még a jövő kutatási feladata. Engem mindenesetre a Debreceni Egyetem által nekem mint marburgi professzornak ajándékozott kitüntető doctor honoris causa cím a fent vázolt hagyomány keretében különös örömmel tölt el, fokozott köszönetmondásra ösztönöz.

14 Nagy i. m. 8., 19., 25., 27., 88. Giebertmann i. m. 9.

15 1768:1. – 1769:2. – 1770:5. – 1771:1. – 1772:2. – 1773:2. – 1774:1. – 1775:1. – 1776:3. – 1777:1. – 1778:2. – 1779:1. – 1782:1. – 1786:1. – 1787:1. – 1790:2.